

Szesztay András:

II. János Pál a "nemzetek jogairól" és a "lélekben 15 millió magyar"

"Ha a határok sérthetetlenek, nem kell-e ugyanúgy azt is mondanunk, hogy a népek maguk is sérthetetlenek?"

(II. János Pálnak a budapesti diplomáciai testület előtt mondott beszéde, 1991. augusztus 17.)

"Vagy nem értik, vagy nem hallják,
vagy talán nem is akarják.
De egy ország meghallotta /?/"

Deus creavit te sine te, sed non salvat te sine te
(Isten nélküled teremtett téged, de nélküled nem vált meg téged)

Szent Ágoston

"Az 1948-ban elfogadott Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozata ékesszólóan fogalmazza meg a személyiség jogait; de nem jött létre hasonló egyezmény a nemzetek jogairól. Ez a helyzet (...) sürgős kérdéseket vet fel az igazságosságról és a szabadságról napjaink világában.

(...)

...a tömegkommunikáció és a gazdaság globalizálódása következtében megszűntek a különböző nemzetek etnikai és kulturális határai. Mégis, éppen az egyetemesség e horizontján újra erőteljesen jelentkezik az etnikai és a kulturális öntudat, mintegy ellenhatásként az univerzalizálódás tendenciájával szemben. Ez a jelenség (...) nem a múlt csökevénye. (...) Az antropológia, az erkölcs, a jog elmélyült vizsgálódását kívánja meg. (...) Mivel ugyanabban az emberi természetben osztozunk, egyetlen nagy emberi családnak a tagjai vagyunk. Mivel azonban ezt az egy-ugyanazon emberi természetet konkrét történelmi körülmények határozzák meg, szükségszerűen szorosabban kötődünk konkrét emberi csoportokhoz a családtól kezdve egészen addig az etnikai és kulturális csoportig, amelyet nem véletlenül hívnak nemzetnek, nációnak, a latin nasci (születni) igéből, amelyet a patria (haza) kifejezés még gazdagabbá tesz, a család valóságát idézve fel bennünk.

(...)

Ezen az antropológiai alapon nyugszik a nemzetek joga, amely nem egyéb, mint az emberi jogoknak a konkrét közösségi életre alkalmazása. A nemzet fogalmát nem könnyű meghatározni (...) [mert] nem lehet eleve és feltétlenül azonosítani az állammal (ti. az egy-egy állam polgárai által alkotott közösséggel). Ezt a vizsgálatot azonban el kell végezni, ha el akarjuk kerülni a múlt hibáit, és igazságos világrendet akarunk teremteni.

(...)

A nemzetek jogának előfeltétele, a létezéshez való joguk, (...) nem jár feltétlenül együtt az állami függetlenséggel, hiszen különböző nemzetek között a jogi összetartozásnak különböző formái lehetségesek (pl. föderatív államokban, konföderációkban és széles területi autonómiákat biztosító államokban) (...) mindig azzal a feltétellel, hogy garantálják az érintett népek önrendelkezését.

(...)

A történelem azt bizonyítja, hogy szélsőséges történelmi helyzetekben (például olyanokban, amilyenek az én szülőhazámban történtek) éppen a kultúra teszi a nemzetet képessé arra, hogy túlélje politikai és gazdasági függetlenségének elvesztését. (...) Ezért minden nemzetnek megvan a joga ahhoz, hogy életét a saját hagyományai szerint formálja, kivéve természetesen az alapvető emberi jogokkal szembeni bármiféle visszaélést, különösen pedig a kisebbségek elnyomását. (...) Minden nemzetnek megvan a joga ahhoz, hogy a fiatal nemzedékek megfelelő nevelésével biztosítsa jövőjét.

(...)

A nemzetek jogai a sajátosság elemi követelményét fejezik ki; nem kevésbé fontos azonban hangsúlyoznunk az egyetemesség követelményeit, amelyekkel a nemzetek más nemzeteknek és az emberiség egészének tartoznak. (...) Sajnos a világnak még meg kell tanulnia, hogy együttéljen a sokféleséggel, ahogy a Balkánon történt események erre fájdalmasan emlékeztetnek. (...) Minden kultúra arra tesz erőfeszítést, hogy szembenézzen a világ misztériumával, az emberi személlyel: az emberi élet transzcendens dimenzióját fejezze ki. (...) A különbözőség tehát, amelyet egyesek fenyegetőnek találnak, tiszteletteljes párbeszédben elindíthatja az emberlét misztériumának mélyebb megértését."

A terjedelmes idézet-válogatás – a Vigília 1996/7 számában közölt fordítás alapján (s kiemeléseimmel) – abból a beszédből részletek, amelyet 1995. október 5-én New Yorkban az ENSZ Közgyűlése előtt, a világszervezet megalakulásának 50. évfordulóján (s tehát a legmagasabb világfórumon s a legünnepélyesebb körülmények között) mondott el II. János Pál pápa. A "nemzetek jogai"-ról meghirdetett pápai koncepciónak aligha becsülhetjük túl a világraszóló s különösen is a nekünk szóló jelentőségét.

És az "Úristen sem bocsátja meg" nekünk, ha elmulasztunk időben és méltóan: konzisztens politikai és teológiai válasszal reagálni rá.

1. A New York-i Roma locutájában a pápa – nemzeteknek nevezte a sajátos kulturális örökséget hordozó nyelvi-etnikai közösségeket, megállapítva, hogy azok nem szükségképpen azonosíthatók egy-egy állam polgárainak az összességével, átnyúlhatnak az országhatárokon;

– az így meghatározott nemzetek politikai és jogi alanyiségének elismerését pedig – bölcséleti és etikai megfontolásokból is, elsősorban azonban a kisebbségek hathatósabb védelme érdekében – az Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozatának a rangján, e nyilatkozat kiegészítéseképpen szorgalmazta.

Amivel is a kisebbségeket érintő nemzetközijog-fejlődésben, végső soron azonban az államok közötti és a nemzetek közötti kapcsolatok egész ma adott rendszerében is olyan paradigmaváltást kezdeményezett a pápa, amely egyértelműen legitimálja igyekezetünket a határon túli és inneni magyarok összetartozásának a megélésére, a magyar nemzetnek mint elemi azonosulási keretünknek a megszervezésére. Azt, a márványba-véshetően tömör aforizmáját artikulálta, annak az axiomatikus igazságnak az érvényesítéséhez javasolt új eszközöket, amelyet négy évvel azelőtt – (s nem véletlen, hogy Budapesten, s nem véletlen, hogy diplomatak előtt) – így fogalmazott meg: "ha a határok sérthetetlenek, a nemzetek is azok".

A határok sérthetlenségének és a határokon átnyúló nemzetek sérthetlenségének együtt-tételezése, s majd e kettős-egy tételből a "nemzetek jogai"-konceptciónak a kibontása megkülönböztetett hangsúllyal szól rólunk és hozzánk, magyarokról és magyarokhoz.

Perzselően evidens utólagos "pápai áldás" ez Antall József annyiszor, annyiak által s oly hisztérikusan bíralt országgyűlési bemutatkozására: "lélekben tizenöt millió magyar miniszterelnöke leszek". Mint ahogy előre-áldás mindazokra az eljövendő kormányfőinkre is, akik erre elkötelezik magukat. Ha a "lélekben"-moduszt nem tesszük zárójelbe, jószerint Ady szavaival üzeni mindnyájunknak a pápa :

"Testvéreim, nincs nemigaz szavatok,
S százszor többet merhettek,
minthogy mertek".

Mi mindent jelent közelebről ez az "áldás" ? Mik a pápa "nemzetek jogai"-konceptiójának "A magyarokhoz..." kiváltképpen is szóló implikációi? (Amelyek, természetesen azért ily igen ígéretesek számunkra, mert egyetemes igényű érték-előfeltevéseket fordítanak le nemzetközi jogi, világpolitikai paradigmákká.)

1.1. Az államokon belüli és az államok közötti stabilitást oltalmazandó, a belügyekbe avatkozásokat elkerülendő, a kisebbségek helyzetével foglalkozó nemzetközi megállapodások a kisebbségekhez tartozó személyek jogainak a kodifikálására szorítkoznak. Közösségi jogaik csak közvetve, csak abból a szociológiai tényből indukálhatóak, hogy a hozzájuk tartozást vállaló személyek az azonosulásukkal összefüggő sajátos jogaikat rendszerint együtt – gyakran csak együtt – gyakorolhatják.

Túl azon, hogy az ENSZ-Közgyűlés előtt olyan "eretnek" kategóriákra is hivatkozott a pápa, mint a területi autonómia, hogy rehabilitálta az önrendelkezés Wilson óta milliószer megtagadott, meggyalázott rendezőelvét: az áttörő fenomenológiai fordulatot azzal indította meg, hogy a (kultúr)nemzeteknek a maguk egészében ismerte el a jogalanyiságát. Ebből pedig egyenesen – és deduktíve – következik a nemzeti kisebbségeknek, mint a nemzet részeinek a jogalanyiséga, a kollektív jogai.

1.2. A "nihil obstat" arra, hogy a magyar nemzetiségeket nemzetrészeknek, a magyar nemzet részeinek nevezzük, e közösségeknek azt az inverz igényét is igazolja, hogy abban az országban, ahol laknak, a többséget alkotókhöz társnemzetekként alakíthassák kapcsolatukat. A nemzetállamok létjogosultságát nem feltétlenül zárja ki ez a koncepció. De azt igen, hogy az ott etnikailag többséget alkotók "államnemzetként", privilegizált helyzetből nyomhassák el a kisebbségi társnemzetet. A helyi struktúrákra lebontva: a Fogarason, a Besztercebányán, a Versecen élő magyarokat ugyanazok a jogok kell megillessék, mint a Kézdivásárhelyen élő románokat, a komáromi szlovákokat, a feketicsi szerbeket.

1.3. A kisebbségekhez tartozó személyeknek azt a jogát, hogy a velük azonos hagyományokban osztozókkal, azonos anyanyelvet beszélőkkel akkor is zavartalanul érintkezhessenek, ha azok más országokban élnek, számos régebbi pápai nyilatkozat is hangsúlyozza. Mint ahogy számos sokoldalú s néhány kétoldalú nemzetközi egyezmény is, így az ukrán–magyar, a horvát–magyar, a szlovén–magyar államszerződés. Ezek az induktív logikájú előzményeken "nemzetek jogai"-konceptiójában – bár kifejtetlenül – de azt sugallva lép túl a pápa, hogy a nemzetnek az a része, amely egy országban többséget alkot: fokozott lehetőségeket kap, s tehát minősített felelősséget visel az összes többi, kisebbségi

nemzetrészek közötti kapcsolattartás szervezéséért. Vagyis a koncepció nihil obstat az alkalmi, informális és az intézményesített, rendszeresített magyar–magyar találkozásokra, együttműködési formákra. Azzal, hogy, ha azokat a többséget alkotó nemzetrészek nevében a magyar kormány hívja is össze, ezt nem mint egy védenői fölé helyezkedő védőhatalom teszi, hanem mint a kisebbségi nemzetrészekkel egyenrangú, többségi nemzetrészek közjogi képviselője. (Ez a konstrukció igazolja Duray Miklós tiltakozását az "anyaország" fogalom használata ellen.)

1.4. Végül, de nem utolsósorban az Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozatába inkorporált "Nemzetek Jogai Nyilatkozat" az eddigieknél keményebb, új alkotmányos biztosítékokat kínál a kisebbségeknek. Azokban az országokban, amelyek alkotmánya az Egyetemes Nyilatkozatra utalva fogalmazza meg az emberi és polgári jogokat, eo ipso kitágítaná a rájuk való hivatkozás mozgásterét. Azokra az alkotmányokra pedig, amelyek elutasítják a "beavatkozó" értelmezéseket, elmarasztaló ítéletet mondana. Ez aligha lesz érdemi nyomás akkora hatalmakra, mint Kína vagy Szaud-Arábia, de régióink kisebbségei pöttömnyibb szuverén államok jogtiprásaival szemben eredményesebben mozgósíthatnának nemcsak közvélemény-formáló erkölcsi tekintélyeket, hanem reálpolitikai erőket is a kibővített Emberi Jogok Nyilatkozatára hivatkozva. Mint ahogy a többségi nemzeteknek azok a demokratikus erői is, amelyek valóban "társai" a kisebbség demokratikus képviselőinek, megerősített legitimitációt kapnának szövetségi fellépéseikhez.

Mindez együttvéve sem változtatná ugyan meg a trianoni határokat, de a Trianon-teremtette politikai konstelláció gyökeres módosulását fejezné ki: kétségbevonhatatlanul igazolná nemzetünk megcsontíthatatlan szellemi egységét és a magyar államnak nemcsak a jogát, de a kötelességét is arra, hogy a magyar nemzet részeinek érdekét külön-külön, a magyarság érdekét pedig a maga egészében minden lehetséges békés eszközzel következetesen érvényesítse.

2. Amihez képest a politikai válaszunk a pápának, úgy gondolom, nem lehet kevesebb, mint az, hogy kezdeményezéséhez csatlakozva vitára érett normaszöveg-javaslatot teszünk le az ENSZ-Közgyűlés asztalára a nemzetek jogairól. Hitelesen ezt csak egy olyan kormány teheti, amely feddhetetlenül felel meg három követelménynek: lélekben 15 millió magyar kormányának tekinti magát; szövetségest keres a szomszéd nemzetek demokratikus erőivel, és fenntartások nélkül áll a jogállamiság talaján, biztosítja polgárai emberi jogait.

Teológiai válaszunk pedig aligha lehet más, mint tárgyilagos tanúságtétel arról, hogy milyen eredményekkel és milyen kudarcokkal elővételezhetjük a "nemzetek jogai"-nak a biztosítottságát az egyházak életében határainkon innen és túl.

A kihívás különösen is súlyos, mert ez a pápai megnyilatkozás mindeddig jóformán visszhangtalan maradt, s nemcsak a világsajtóban, a világpolitikában, hanem egyházi körökben is. Aligha véletlenül. Kőkemény ellenérdekek munkálkodhatnak azon, hogy a nemzetek jogairól szóló Roma locutából mennél később s mennél kevesebbre kötelezően legyen "causa finita". Annál hitelesebben, szabatosabban kell bizonyítanunk azt, hogy "...de egy ország meghallotta". Mert "...non salvat te sine te".

Két nagyon közeli, valamint egy harmadik, bizonytalan lejáratú határidőtől "visszaszámlálva" kell érlelnünk reagálásainkat.

1998 decemberében lesz ötven éve annak, hogy az ENSZ elfogadta az Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozatát. Javaslatunkat a Nemzetek Jogai Nyilatkozatra ebből az alkalomból célszerű benyújtani. Ha lesz olyan kormányunk akkorra, amely vállalkozik erre, és amely megfelel mindhárom imént említett követelménynek, akkor a magyar kormány. De ha netán nem alakulna jövő májusban ilyen magyar kormány, megbénulnunk akkor sem szabad. Akkor egy akár csonka magyar–magyar csúcsnak kell magára vállalnia ezt a felelősséget. És alighanem mindkét esetben bölcs volna megkísérelnünk javaslatunk kimunkálásába társszerzőkként bevonni a szomszéd országok – szintén akár kormányon, akár ellenzékben lévő – demokratikus mozgalmait.

A másik határidő 1999 decembere. Ekkor mutatják be a pápának azt az újévi békeüzenetét, amellyel a harmadik évezred hajnalán fordul híveihez és minden jóakarát emberhez. Hogy ebben az üzenetben – s hogy az ezredfordulót köszöntő többi szentszéki dokumentumban – a béke és a nemzetek jogai közötti összefüggés előkelő rangsorolást kapjon, azt a magyar katolikusoknak kell Szentatyjuktól kérniük. Az volna azonban a jó, ha ezt más felekezeti és más világszemléletű polgártársaik nevében is tehetnék. (Ehhez e sorok írója néhány sajátosan református igény – talán inkább kérés – megfogalmazásával szeretne majd hozzájárulni.) S persze, ha eleve mint sajátjukra is hivatkozhatnának benne az egy évvel azelőtt az ENSZ elé vitt magyar emberjogi javaslatra.

Végül nem volna-e képmutatás megemlékezés nélkül hagynunk azt, az "...amíg nappal vagyon" (Jn. 9.4)-határidőt, amely kapkodásra nem, de megfeszített erő- és időösszpontosításra nagyon is kell, hogy sarkalljon minket. A pápák soha nem dezavualják elődeiket. Azok a "személyzeti politikusok" a Vatikánban, akik a szentnek sem akarják, hogy pl. Szlovákiában akár csak egy magyar nemzetiségű segédpüspök is működjön, hosszabb távon hiába mesterkednek. II. János Pál "nemzetek jogai"-konceptiója bizonyos, hogy előbb-utóbb szerves, kiiktathatatlan része lesz a katolikus társadalmi tanítás korpuszának.

Korántsem mindegy viszont, hogy ezt a folyamatot meddig ihletheti, meddig irányíthatja maga a szerző. Az a "lengyel pápa", akinek, amint New York-i beszédében maga is utalt rá, meghatározó történelmi tapasztalata, hogy a lengyel nemzet akkor sem szűnt meg létezni, amikor a lengyel állam 130 évre eltűnt Európa térképéről. Aki számára evidencia, hogy a lengyelek sosem váltak lengyel ajkú oroszokká, poroszokká, osztrákokká. Az a pápa, aki az "urbi et orbi"-t felvezető üdvözlőit így adresszálja a lengyelekhez: "...do moich rodaków w kraju i poza jego granicami" (honfitársaimnak országunkban és túl annak határain).

Nemcsak a lengyeleknek, a magyaroknak is szívükbe kellett hát markoljon, amikor Karol Wojtyła idén júniusban így kezdte el imádságát a czêstochowai Mária-kegykép előtt: "...még egyszer eljöttem ide hozzád".

Mintegy jegyzetek helyett két olyan háttéranyagra utalnék még, amelyek összeállítása és mérlegelése nélkül, úgy hiszem, vállalkozásunk közveszélyesen felületes lenne:

- gondosan át kell tekintenünk a koncepció előzményeit II. János Pál eddigi életművében, különös figyelemmel a kisebbségek védelmével, a közösségek alanyiségével, az állam és a nemzet viszonyával foglalkozó tanításaira;
- részletesen nyomon kell követnünk a koncepció nemzetközijog-történeti előzményeit, meg kell vizsgálnunk a viszonyát más politikaelméleti koncepciókhoz "a nemzetközi államközösség bénultságáról és annak orvosságáról".

1997. augusztus